

Programma

20.15u

Welkom door Luc Dehaene
Burgemeester van Ieper

20.30u

Elfnovemberlezing door Robert Fisk
Journalist, schrijver en Midden-Oosten-correspondent
voor de Britse krant *The Independent*

21.00u

Liederen van Ivor Gurney (1890 - 1937) door
April Fredrick (sopraan) en Amy de Sybel (piano)

21.30u

Receptie
in de Foyer van de Lakenhallen

Video still: Kathleen Vinck

Vredesstad Ieper, het Vlaams Vredesinstituut en het In Flanders Fields Museum

heten u van harte welkom op de

Elf novemberlezing

door Robert Fisk

ter herdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog

dinsdag 10 november 2009, 20.15u

Stadsschouwburg – Vandenpeereboomplein, Ieper

Welkom door Luc Dehaene, burgemeester van Ieper

Dames en Heren,

Voor de tweede maal wordt de Elfnovemberlezing georganiseerd. Wij mogen dus van een prille traditie spreken. Verleden jaar waren wij te gast in het Vlaams parlement, vandaag mag ik u hier te Ieper welkom heten. Ik doe dit met vreugde en met trots ook, want deze Elfnovemberlezing is een organisatie van het Vlaams Vredesinstituut, het In Flanders Fields Museum en Vredesstad Ieper. Met deze lezing, waarvan wij hopen dat het de start is van een lange traditie, beantwoordt onze stad volledig aan haar roeping als stad van vrede. Op de vooravond van de Wapenstilstandherdenking wordt niet alleen het verleden herdacht, maar wordt ook nagedacht hoe wij vandaag, met de erfenis van ons verleden willen omgaan om een betere wereld voor onze kinderen na te laten.

Zo heeft Burgemeester Tadatashi Akiba van Hiroshima ons verleden jaar opgeroepen om te blijven streven, vanuit de basis, voor een kernwapenvrije wereld. Het is het ideaal van de wereldbeweging “Mayors for Peace”, waarvan de stad Ieper, samen met Hiroshima, één van de voortrekkers is en ondertussen is bij vele andere steden en gemeenten in de wereld de overtuiging gegroeid dat ook een lokaal bestuur kan bijdragen aan zoiets gigantisch als de wereldvrede. De kracht van de basis is sterker dan we denken, maar het is een langzame kracht. Het kan jaren duren voor ze tot volle wasdom komt, vooraleer we resultaten zien, maar we hebben de overtuiging dat wij iets ten goede kunnen veranderen. Misschien tegen beter weten in moeten en willen wij deze overtuiging uitdragen.

Dit jaar is Robert Fisk onze gast, een icoon, een fenomeen in de journalistiek. Hij wil niet graag oorlogsjournalist genoemd worden, want dat klinkt hem te macho. Hij verkiest gewoon “Midden Oosten verslaggever”. Zowat elke brandhaard in de wereld

van de laatste 30 jaar heeft hij voor de krant gevolgd, met passie, met gedrevenheid en met een zeldzame eerlijkheid. Hij is nooit een “embedded journalist” geweest. Hij heeft nooit zijn integriteit in de weegschaal gelegd voor gemakkelijk verworven, maar gekleurde, informatie en voorgekauwde communiqués, opgezette fotosessies en geselecteerde interviews met gezagsgetrouwe lieden.

Trouw aan de naam van zijn dagblad “The Independent” stelt hij zich steeds onafhankelijk, en dus kritisch op. Hij laat in het conflict de beide partijen aan het woord en kiest geen kant. Het is zijn taak niet om te oordelen, wél om te berichten. Hij praat daarbij machthebbers niet naar de mond, integendeel. Hij vindt dat het de taak is van de journalist om de leugens van staatslieden te ontmaskeren, om die leugens vervolgens te veroordelen. In zijn magnum opus “De grote beschavingsoorlog. De verovering van het Midden-Oosten” heeft hij een balans opgemaakt van 30 jaar werk als oorlogscorrespondent. De lijst is ontmoedigend lang, het boek is apocalyptisch in de beschrijvingen van de gruwel en er is geen happy end. De wrede wereld draait maar door: de namen veranderen, de wreedheid blijft.

De Eerste Wereldoorlog heeft hij – uiteraard – niet meegemaakt, en toch is het zeer aangewezen dat Robert Fisk vandaag de Elf-novemberlezing houdt en morgen eregast is op de herdenking van de Wapenstilstand. Het is de schuld van zijn vader. Bill Fisk is namelijk een oudstrijder van de loopgravenoorlog van 1914-1918. Hij streed aan de Somme. De “Grote Oorlog” heeft de man nooit losgelaten en zijn herinneringen draagt hij mee. Zoon Robert krijgt de fascinatie voor de geschiedenis mee. Hij vergezelt zijn vader op de bedevaarten naar de slagvelden, hij aanhoort de verhalen en neemt notities. Al vlug weet de jonge Robert dat niemand aan

de geschiedenis ontsnapt. En wanneer hij dan zelf naar de oorlog trekt, zij het als correspondent, dan merkt hij al vlug de waanzin ervan. Hij beseft dat de brandhaarden in Libanon, Irak, Palestina, Bosnië of Algerije met hun miljoenen slachtoffers het gevolg zijn van verraad, valse beloften en imperiale machtswellust van het Westen. Hij spaart zijn kritiek niet. Ontelbare malen moet hij zijn woede kwijt over de hypocrisie en het gebrek aan moraliteit van machthebbers, presidenten, koningen of dictators...

Was dit anders in de Grooten Oorlog? Zijn ook toen niet duizenden jonge mensen de dood ingestuurd omwille van de grootheidswaan van machthebbers en generaals? En hoe gaan wij, hier in vredesstad Ieper, met deze vragen en deze twijfels om? Hebben wij, ook hier en nu, niet té lang de taal gebruikt van heldendom en offer, terwijl het eigenlijk om een massale slachting ging – zij het gespreid over vier jaren – in de naam van een ideologie van de macht? In de oorlog hebben de winnaars altijd gelijk, hebben wij steeds geleerd, maar zijn er eigenlijk winnaars in een oorlog? Wie zich winnaar noemde heeft ook veel verloren, aan mensen en aan illusies. En kan men triomferen over een gewonnen oorlog als men weet en beseft dat op enkele kilometers afstand kamers, strijdmakers, landgenoten bij duizenden begraven liggen?

Dit was geen “lovely war”, dit was geen heldendom – de meeste soldaten in de Vlaamse modder vervloekten de dag dat zij besloten om zich aan te melden –, dit was machteloosheid, wanhoop en heel veel angst. Dit was heimwee naar huis, naar de geliefde en de kinderen, die zij wellicht nooit meer zouden terugzien. Oorlog is voor de simpele soldaat verdriet en afzien in stilte.

Binnen enkele jaren zullen wij de 100ste verjaardag gedenken van deze oorlog. En Ieper zal daarin zijn rol spelen. Ondanks vragen en kritische bedenkingen is het belangrijk dat wij herdenken wat in deze streek is gebeurd. Maar we kunnen en we mogen dit niet kritiekloos doen en zonder ons vragen te stellen. We zullen ons met groot dynamisme inzetten om de ogen van de wereld op de Eerste Wereldbrand en op de Vlaamse slagvelden te richten. Want de taak van Ieper als Vredesstad, als waarschuwing naar de toekomst, blijft onveranderd. Het maakt in feite niet zoveel uit of die slachtoffers in de Vlaamse velden vielen als helden of als bange, angstige mensjes. Het maakt weinig verschil of hun laatste gedachten naar het vaderland of naar de geliefden thuis is gegaan. Het is en het blijft een vaststaand feit dat duizenden jonge levens hier veel te vroeg werden afgebroken en dat men nog

niet weet waarom dit nodig was. Maar met Robert Fisk beseffen wij dat niemand aan de geschiedenis ontsnapt. De vraag is alleen wat je met deze geschiedenis doet.

Herdenken is erg waardevol en moet gebeuren. Morgen zullen wij opnieuw piëteitsvol met honderden onder de Menenpoort staan om de vele doden rond Ieper te gedenken, en dit is goed. Wij zullen ontroerd zijn als we de Last Post zullen horen en de klaagzang van het Lament.

At the going down of the sun, and in the morning: we will remember them.

Maar herdenken is maar een deel van het verhaal. Even belangrijk zijn de lessen, die we uit de geschiedenis trekken voor de toekomst. Het is aan ons om signalen uit te zenden van de wreedheid van deze oorlog en van elke oorlog en om voor de aankomende generaties misschien een betere en meer vreedevolle wereld na te laten. Dit is de boodschap, die het In Flanders Fields Museum uitdraagt en de hoge bezoekersaantallen, vooral van jonge mensen, tonen aan dat deze boodschap aankomt. Dat hopen wij toch.

Het resultaat hiervan zal morgen of overmorgen niet te zien of te meten zijn. Ook hier vertrouwen wij op de kracht van de basis. Maar ik heb al gezegd dat de kracht van de basis een langzame kracht is. Het is niettemin de kracht van degene, die gelooft in de mens en in de goedheid van deze wereld. Ik ben ervan overtuigd dat ook Robert Fisk tot deze groep behoort. Zijn streven is het onze, zijn hoop, onze hoop. Daarom is hij hier als een vriend en lotgenoot. Daarom is hij onze welgekomen gast, naar wie wij met veel aandacht zullen luisteren.

Elfnovemberlezing door Robert Fisk

HUN STEM NOG STEEDS MET ONS – SOLDATEN VAN DE GROOTE OORLOG EN HUN BEDREIGDE WOORDEN

Dames en heren,

Ik vraag me af waarom de Grote Oorlog van '14-'18 nog altijd zo aanwezig is in ons leven. De namen die aan de Tweede Wereldoorlog vastkleven, zitten in ons geheugen gegrift: Duinkerken, de Val van Frankrijk, de Slag om Engeland, El Alamein, Stalingrad, Normandië, Dresden, Hiroshima. Maar om de een of andere reden hebben die eerdere slachtpartijen van '14-'18 en hun geografische locatie zulke krassen in ons historisch bewustzijn gekerfd, dat we die niet zomaar kwijtraken. Het zijn als wonden waarvan we de verschrikkelijke gevolgen niet kunnen uitwissen. Ieper, Verdun, de Somme klinken nog altijd even noodlottig als wat hun semantische oorsprong doet vermoeden. De Somme, de term alleen al, heeft een bijklank die ons nog altijd met wanhoop vervult. Net als Passendaele, dat wanneer je dat in het Engels of Frans uitspreekt het woord 'passion' herbergt, klinkt de Somme als 'sombier', de begrafenisstemming die op een kerkhof heerst.

Hier volgt uit Frederic Mannings semi-autobiografische verhaal 'Her Privates We' een waarachtig onheilspellend relaas over Britse troepen die 's nachts naar de Somme optrekken en door een piepklein Frans dorp marcheren, tot droefenis en ontzetting van de enkele dorpsbewoners die nog op zijn:

*"...deuren gingen plots open en licht viel door het deurgat, en stemmen vroegen de soldaten waar ze heen gingen.
'Somme! Somme!' riepen ze, alsof ze dit als een uitdaging zagen.*

'Ah, no bon!', gaven de vriendelijke stemmen vol medelijden als antwoord... En dat konden ze niet hebben, dat klein beetje zachtaardigheid en vriendelijkheid; het gaf hen een slag in het gezicht waar de dood zelf niets tegen vermocht, en ze zongen luider, met enkel de witte weg voor hen uit.'"(1)

Somme. Somme. De naam draagt een opoffering in zich, op een monsterlijke, epische schaal, het verlies van onze jeugd. Tot op vandaag stokt mijn adem wanneer Shakespeares Franse koning vraagt of het leger van Hendrik V 'de Somme is overgestoken'. Semantisch en taalkundig gezien voelen wij ons ook vandaag nog met die mannen verbonden. Hun taal, hun uitdrukkingen, hun afgrijzen – tot de metaforen die ze gebruiken – zijn van deze tijd. Ze kunnen perfect voor hedendaags doorgaan. Zij zijn onze mensen, de uwe en de mijne.

Zo is er bijvoorbeeld de soldaat-dichter Edmund Blunden, die beschrijft wat gebeurt op slechts enkele meters van de voordeur van dit eigenste gebouw waar we ons vanavond bevinden. Dit waren zijn woorden 96 jaar geleden:

"Op een morgen, donker en nat en onstuimig, zetten kolonel Harrison en enkelen van ons zich in een vrachtwagen om leper degelijk te verkennen, en de loopgraven te bezoeken die we moesten houden. De droevige Saillant lag onder een loden stilte, hier en daar gebroken door de zware, gedempte inslag van mortiergranaten rond de frontlijn. We reden langs grote huizen,

één of twee, in een witte schijn, leven in dood, licht stak op toen we het beroemde gesticht voorbijkwamen, een rode ruïne met enkele gebouwen en ornamenten die het boven de deuropening nog hadden overleefd... In het stadje zelf heerste dezelfde vreemde stilte, en de schrille bleekheid van de straten die ochtend was iets wat ik nog nooit had gezien. De Middeleeuwen lagen hier op de loer, en dit was hun manier om ons eindelijk te folteren. We voelden dit allemaal, want het aan flarden geschoten beeld deed als gezichtsbedrog aan; en toen we aan de Menenpoort (die akelige leemte) uitstapten, leken we amper wakker en bij bewustzijn.” (2)

Let op hoe Blunden ons bijna op het verkeerde been zet. De ‘droevige Saillant’, de verwoeste huizen ‘in een witte schijn’ – als de ‘witte weg’ die zich voor de gedoemde Britse soldaten in het boek van Manning uitstrekt – de ‘schrille bleekheid’ van de straten, het ‘gezichtsbedrog’, de ‘akelige leemte’. Dit is literatuur, aangescherpt door angst en lusteloosheid.

Vandaag lijkt het niet alledaags dat een vrouw vanuit het belaagde westelijke front verslag uitbracht. Maar Margot Asquith, vrouw van de Britse premier Herbert Asquith, kreeg de toelating om de Ieperse frontlijn in 1914 te bezoeken. De meeste mensen weten zelfs niet dat een vrouw de gebeurtenissen daar op papier heeft gezet. Hier volgt echter haar droeve en verschrikkelijke beschrijving van de graven her en der op het Ieperse kerkhof en van het Duitse bombardement op de stad:

“Het kerkhof van Ieper zal me altijd blijven achtervolgen. Er is geen lazaret, gewonde of stervende man die me beter zou kunnen vertellen wat een zonde oorlog is dan dat druilerige, verlaten en overbevolkte kerkhof. Er staken afgebroken stukken hout in het gras aan het hoofd van honderden dicht opeengepakte graven, met Engelse namen die ze er met potlood hadden opgeschreven. Daar waar de naam was weggewist, hing een soldatenmuts, en ze lagen allemaal zo dicht mogelijk naast elkaar. Ik zag een soldaat graven, en vroeg: ‘Voor wie is dat graf?’ Hij antwoordde zonder te stoppen of me aan te kijken: ‘Voor de volgende...’...Dunne witte lijnen rook, als populieren in een rij, stonden omhoog aan de horizon en ik zag de flits van elk Duits geweer. Mijn metgezellen vertelden dat als ze in onze richting met mortier hadden gevuld, dat over onze hoofden heen zou zijn gevlogen; de Duitsers, zo zei hij, moeten ’s nachts ongezien de oversteek hebben gemaakt, en hij dacht ook dat de Belgen, de Britten of de Fransen geen flauw benul hadden wat hun bedoeling was.” (3)

Voor zover ik weet, is deze passage het eerste stuk proza van tijdens de Grote Oorlog dat aangeeft – in de verste verte doet vermoeden – dat niet orde maar wel chaos over het volgende bloedbad kan beslissen. En het kwam een vrouw toe om dit op te merken. Maar goed, we zien hier die prachtige metafoer – vanuit het hart van de Britse literaire traditie – van de mortierexplosies die ‘als populieren in een rij’ staan. Interessant genoeg gebruikte Guillaume Apollinaire, de Franse dichter en ‘poilu’ van de Grote Oorlog, een gelijkaardige metafoer toen hij het granaatvuur vier maanden later, in januari 1915, in de buurt van Nîmes beschreef:

*“Et puis mon souvenir s’eteindrait comme meurt
Un obus éclatant sur le front de l’armée
Un bel obus semblable aux mimosas en fleur” (4)*

*“En toen verbleekte mijn geheugen
Als een granaat die op de frontlijn ontbloeit,
Schitterend, als mimosa in bloei.”*

Maar meer poëzie zult u van mij vanavond niet te horen krijgen. Want naarmate de jaren verstrijken, grijpen de gedichten over de Grote Oorlog me niet meer zo aan als wat verhalen wel doen. Misschien hebben we het werk van Rupert Brooke, Siegfried Sassoon en Wilfred Owen uitgeput. Misschien heb ik wel, zoals de eerste noten in de Vijfde Symfonie van Beethoven of de Watermuziek van Händel, te vaak een uithoek van een veld elders ter wereld als ‘voor eeuwig Engeland’ beschreven gezien, of gelezen hoe ‘iedereen plots in gezang ontstak’, over de slachtoffers van gasaanvallen met hun schuimbekkende longen. Het voelt alsof de poëzie is opgebruikt, tot er weer een volgende generatie aankomt die haar misschien weer opneemt. Ik zeg wel ‘misschien’. Maar dat zou ik ook van het prozawerk kunnen zeggen. Daar kom ik later nog op terug.

Second Lieutenant Bill Fisk van het 12^e bataljon, King's Liverpool Regiment, kort na zijn aankomst aan de Somme in augustus 1918. “Het was een en al zonde”, was alles wat hij er bijna 70 jaar later over zou zeggen. De meeste van zijn vrienden uit het noorden van Engeland waren al in de oorlog omgekomen.

Mijn eigen vader, Bill Fisk – een pak ouder dan mijn moeder – heeft ook in de Grote Oorlog gevochten. In augustus 1918 is hij aangekomen in Arras aan de Somme, als Second Lieutenant in het 12^e bataljon van het King's Liverpool Regiment. Vroeger nam hij me elk jaar mee naar de slagvelden van die oorlog, naar de Somme, naar Leper en naar Verdun. Hij bracht me voor het eerst naar Leper in 1956, ik was toen amper tien jaar oud. We verbleven toen – Bill, mijn moeder Peggy en ikzelf – in het Old Tom Hotel, waar ik ook vannacht slaap, en ik kan me nog zo de eetruimte voor de geest halen, vol met andere veteranen uit de Eerste Oorlog, zoals mijn vader mannen van rond de vijftig à zestig – nu natuurlijk allemaal overleden – die herinneringen ophaalden aan deze enorme menselijke tragedie alsof het het grootste was wat ze ooit hadden meegemaakt. En vanuit historisch oogpunt was dat waarschijnlijk het geval.

Wanneer Bill Fisk langs de graven wandelde, overviel hem een gevoel van vaderlandsliefde en een soort van zwaarmoedig maar soldatesk verdriet. Toen hij jaren later begreep hoe generaal Haig had gelogen en in stilte almaar meer boeken las over soldaten die ze voor het vuurpeloton hadden gezet, veranderde zijn gemoedstoestand. Een keer, nadat hij aan het eind van zijn leven aan kanker was geopereerd, heb ik hem de vraag gesteld die historici nog altijd niet hebben kunnen beantwoorden. Waar ging de Grote Oorlog in hemelsnaam over? “Wel mijn jongen,” antwoordde hij me, “het was een en al zonde.” Precies wat ook Margot Asquith had gezegd.

Ik begreep hem. Als correspondent in het Midden-Oosten heb ik heel wat oorlogen verslagen. Een daarvan was de achtjarige oorlog tussen Iran en Irak, een kolossaal conflict in omvang vergelijkbaar met de Eerste Wereldoorlog, met veldslagen die niet enkel werden beslecht in de woestijn onder een als een zwaard brandende zon – een uitspraak trouwens van Lawrence of Arabia – maar ook te midden van oneindige slijkvelden die ik in een bericht ooit met de modder aan de Somme heb vergeleken. Bijna anderhalf miljoen mensen kwamen daarbij om. Wanneer ik er nu op terugkijk, zie ik hoe zelfs mijn eigen verslagen over die verschrikkelijke oorlog ook het taalgebruik van de Grote Oorlog in zich dragen, hoewel ik in mijn teksten nooit de passie – en godzijdank de angst en pijn – van die soldaten heb kunnen verwoorden.

En wanneer ik mijn eigen rapporten over die oorlog terug bekijk, zie ik dat '14-'18 mijn eigen taal duidelijk heeft beïnvloed. Tijdens de zomer van 1985 stormden het Iraanse leger en de Revolutionaire Garde over de Shatt al-Arab rivier – bezet door Britse troepen in 1915 en vervolgens opnieuw in 2003 – en namen zij het Iraakse schiereiland Fao in. De Irakezen leden massaal verliezen en hun

pas afgeslachte soldaten lagen rondom ons in de modder. Dit zijn enkele regels uit mijn eigen verslag.

De invloed van mijn vader zijn Grote Oorlog is overduidelijk:

“Ik zie nog een lichaam in een geschutstelling, een jonge man in foetushouding, opgerold als een kind, die de dood al over zich heeft maar met een trouwring aan zijn vinger. De ring vind ik fascinerend. Op deze hete, gouden ochtend ligt hij daar fris en vol leven te schitteren en te fonkelen. Hij heeft zwart haar en is zo'n 25 jaar oud. Of moet ik 'was' zeggen? Zetten we de klok stil wanneer de dood ons overvalt? Zeggen we, om Binyons woorden te gebruiken, 'zij zullen niet oud worden zoals wij, die het wel overleefd hebben'? De gebreken van de oude dag worden hun misschien bespaard, en achteraf wordt hun wellicht niets verweten, maar hun menselijkheid wordt snel ontnomen door de vaart waarmee ontbinding en die goede oude zon aan de slag gaan. Ik kijk nogmaals naar de ring. Een gearrangeerd huwelijk of een uit liefde? Waar kwam hij vandaan, dit soldatenlijk?... En zijn vrouw. Hij is hoogstens drie dagen dood. Ergens ten noorden van ons maakt zijn vrouw de kinderen wakker, zet het ontbijt klaar, kijkt vlug naar de foto van haar man aan de muur, niet wetende dat ze al weduwe is en dat zijn trouwring, schitterend van liefde voor haar op deze prachtige ochtend, een dode vinger omklemt.” (5)

Maar het waren niet enkel de beroemde woorden die Binyon gebruikte om de doden te herdenken die mijn verslag meer dan twee decennia geleden kruidden. De 'goede oude zon' was waarschijnlijk iets wat ik toen – daar in de woestijn in 1985 – in Wilfred Owen zijn gedicht 'Futility' ben gaan halen. “Leg hem in de zon”, schrijft hij over een lijk van een soldaat. “Als er iets is wat hem nog kan verheffen/Heeft de lieve oude zon het geweten.” De taal die de soldaten van de Grote Oorlog hanteerden, sijpelde dus mijn verslagen binnen. Hoewel ik mij er toen niet van bewust was, was ik een reporter die een andere Grote Oorlog op papier wilde zetten.

En hoe kan ik vergeten dat de overwinnaars van mijn vader zijn Grote Oorlog – in de eerste plaats Groot-Brittannië en Frankrijk – amper 23 maanden na afloop van de vijandelijkheden de grenzen van Noord-Ierland, Joegoslavië en grotendeels het Midden-Oosten hebben getrokken? Of hoe zou ik kunnen vergeten hoe ik mijn hele loopbaan – in Belfast, Sarajevo, Bagdad en Beiroet – de mensen binnen deze grenzen heb zien versmachten? Geen wonder dat mijn vader dit conflict 'een en al zonde' noemde.

Dat kon wel tellen als antwoord. Zelfs Wyndham Lewis, grondlegger van het vorticisme, die naderhand ook in leper kwam vechten, kon maar moeilijk uitleggen wat de Grote Oorlog voor hem betekende, al moet wel gezegd worden dat zijn pogingen dit te doen van een uitzonderlijke welbespraaktheid getuigden. De oorlog, aldus Lewis, was “zo’n ongelooflijke mijlpaal dat hij, zoals de geboorte van Christus, nog als ijkpunt wordt gebruikt. We spreken over ‘vooroorlogs’ en ‘naoorlogs’, net zoals we ook v. Chr. en n. Chr. gebruiken.” In zijn autobiografie schreef hij:

“...over een kleine groep mensen die een brug oversteken. De brug is rood, de mensen zijn rood, de lucht is rood.

*De brug dient natuurlijk als symbool. Ze **staat voor** iets anders. De brug, ziet u, is **de oorlog**.*

*“Het landschap aan de ene kant van de brug verschilt danig van wat we aan de andere kant gadeslaan, net alsof de beek die de brug overspant de scheidslijn tussen een tropisch en een polair landschap vormt. En het hoofdpersonage in dit hele verhaal – ik dus – beseft niet dat hij iets **oversteekt**, dat hij van de ene in de andere wereld stapt. In feite lijkt iedereen dit wel te weten, behalve hijzelf.*

“Hij ziet de koude beek niet. Hij ziet zijn metgezellen amper. Toch slaapwandelt hij niet: zijn oog rust op een kleine, rode vogel, op een rode tak, in een grote rode boom. Niet slecht, nietwaar?” (6)

Wanneer Lewis achteraf begint na te denken over de oorlog, zijn er maar weinigen die iets tegen zijn conclusies kunnen inbrengen:

“De oorlog heeft veel te lang geduurd, of toch te lang als ‘totalitaire’ (sic) oorlog, zoals we die nu zouden noemen. Hij was te uitgebreid voor waar het eigenlijk over ging, als een reus met het verstand van een dwerg. Zijn epische proporties waren uitermate overdreven, als je ziet wat er in feite beslecht moest worden. Hij forceerde hoegenaamd geen beslissing. Hij heeft niets opgelost, en niets betekend. We kunnen ons moeilijk van de indruk ontdoen dat het niet de bedoeling was iets op te lossen, iets van betekenis te creëren of iets waaruit de mensheid zijn voordeel zou kunnen halen.” (7)

Volgens mij staan we hier voor de waarheid die Bill Fisk onder ogen probeerde te zien, dat de oorlog waarin hij vocht uiteindelijk

voor hem van betekenis gespeend was. Hij had het geluk dat hij maar drieënhalve maand aan het westelijke front moest dienen – hij kwam er pas laat bij, want was nog als soldaat in Ierland aan de slag nadat daar de opstand van 1916 plaatsvond, een gebeurtenis die hem wellicht het leven heeft gered – maar voelde scherp aan dat de Grote Oorlog de mensen niets zou bijbrengen. Toen hij in de vijftig was – ik was nog een kleine jongen – legde hij me met veel geduld uit dat hij was gaan vechten voor “little Belgium”, dat arme, katholieke België dat in 1914 zo wreed onder de voet was gelopen (behalve dan dat piepkleine stuk natuurlijk) door mannen die hij collectief beschreef als “de Hun” of – in de postkaarten die hij naar zijn ouders thuis in Birkenhead stuurde – als “the Bosche” (sic). Hij vertelde over Duitse gruweldaden in de dorpen rond Leuven en in de stad zelf, oorlogsmisdaden waarvan we nu weten dat de Duitsers ze eigenlijk in 1914 pleegden.

Het spreekt voor zich dat mijn vader de Ieren tegen wie hij diende uit te rukken lafaards en verraders vond, terwijl de Ierse patriotten die het in Dublin tegen de Britten opnamen hun eigen broeders die in een Brits uniform in Ieper en aan de Somme vochten als verraders van nog lager allooi beschouwden. De nationalistische tragedies en burgerconflicten die door de Grote Oorlog in gang werden gezet – niet in het minst in het naoorlogse Duitsland zelf – zouden in de decennia erna blijven spelen.

In totaal verloren naar schatting 35.000 Ieren het leven in de oorlog van '14-'18. Bijna 30 jaar geleden reisde ik naar Ieper af in het gezelschap van een jonge Ierse vrouw. Toen we samen onder de Menenpoort de 54.896 namen zagen staan van diegenen die in mijn vader zijn uniform vochten maar wier lichamen nooit werden gevonden, stond ze versteld. De jonge vrouw was erg aangedaan toen ze vernam hoeveel van hen Ieren waren.

“Waarom in godsnaam”, vroeg ze zich af, “moest een jongen van the Station House in Tralee in de Vlaamse modder komen sterven?” Enkele minuten later kwam een oudere man met een gastenboek in de hand op ons af. Hij vroeg of zij het wilde tekenen. Ierland was toen nog lang niet de zelfverzekerde natie binnen de Europese Unie die het vandaag is, in staat om het offer dat zijn soldaten vóór de onafhankelijkheid in Brits uniform brachten te aanvaarden. Mijn vriendin bekeek de insignes van het Britse leger op het gedenkboek dus met de nodige weerzin. Op de kaft stond de kroon in het avondlicht te blinken. Alles werd in gereedheid gebracht om the Last Post in te zetten. Er was niet veel tijd om te beslissen. Maar mijn vriendin kon de jongeman van Tralee maar niet vergeten.

*Troepen van het King's Liverpool Regiment achter de frontlijn in 1918.
De negentienjarige Bill Fisk is de jonge soldaat die blootshoofd op de voorste rij staat.*

Ze stond oog in oog met geschiedenis, een geschiedenis waarin zij zich niet zo duidelijk en eenvoudig kon terugvinden als wij, die onszelf altijd als overwinnaars uit oorlogen zien komen. Uiteindelijk schreef ze in het boek “do thiorta beaga”, in het Iers dus, wat betekent: “voor kleine landen”. Dat de dode Ierse soldaat dat kleine België wilde helpen – de reden waarom ook mijn vader naar de oorlog trok – verwerkte ze zo heel omzichtig in de herinnering aan een tragedie van een ander klein land. Haar woorden verbonden Ierland en Vlaanderen met elkaar, en lieten ook haar eigen gevoelens intact.

Na de Grote Oorlog gingen Duitse veteranen heel wat driester tekeer dan Wyndham Lewis. Hier laten we bijvoorbeeld Ernst Jünger aan het woord, aan het einde van zijn WOI-epos “Oorlogsroes”:

“Vandaag hebben we geen begrip voor de martelaren die zichzelf in de strijd wierpen, in een vlaag van vervoering die hen zelfs voor hun dood van menselijkheid onttrok en hen boven alle pijn en angst verhief. Hun geloof oefent geen onweerstaanbare kracht meer uit. Van zodra we niet meer kunnen begrijpen hoe een man zijn leven geeft voor zijn land – en die dag zal er komen – dan dooft dat geloof ook uit, en dan is er van een vaderland geen sprake meer. En dan zal men ons misschien benijden, zoals wij de heiligen hun innerlijke en onverzettelijke kracht benijden.” (8)

Dit, ik moet het erbij zeggen, is dezelfde Jünger die lovende woorden had voor de slachtpartij die de Freikorps in Munchen in 1919 onder communisten en spartakisten aanrichtten. Elk lid van dit Freikorps omschreef hij als “de nieuwe man, de stormsoldaat, de elite van Midden-Europa, een geheel nieuw ras, sluw, sterk en vastberaden. Uit bloed moet een nieuwe manier ontstaan, en de macht moet met harde hand worden gegrepen.” (9).

Zoals de veteranen het verwoordden, gaf de Grote Oorlog hun levens een gevoel van hopeloosheid, een betekenisloosheid, een ervaring die hen er altijd toe zou aanzetten om oorlog uit de weg te gaan. Maar er waren ook mannen als Jünger, die er een *nieuwe* ambitie in terugvonden, gesmeed in bloed en pijn, die nog een oorlog zou nodig hebben om te kunnen worden bewerkstelligd. Geen wonder dat een vooraanstaand Frans leider in 1919 voorspelde dat het Verdrag van Versailles niet meer dan een 20-jarig staakt-het-vuren zou zijn. In zijn timing zat hij er pal op.

Maar mijn vader had de maanden net na de oorlog zijn eigen innerlijke conflict te verwerken. Hij zat toen in Frankrijk, nog altijd onder de wapens voor het geval de Wapenstilstand van 11 november nog zou worden geschonden. Hij kreeg het commando aangeboden over een vuurpeloton dat een jonge Australische soldaat in het Britse leger moest executeren. Hij was 20, dezelfde leeftijd als mijn vader toen, was zonder verlof naar Parijs getrokken en had daar tijdens een dronkemansruzie een Britse agent van de militaire politie doodgeschoten. Richard Mellor – die de naam van een andere soldaat, kanonnier Frank Wills had overgenomen – werd ter dood veroordeeld. Hij tekende nog een laatste keer beroep aan bij de militaire rechtbank, met een brief waarvan ik een exemplaar in mijn bezit heb. Dit zijn zijn aangrijpende woorden:

“Ik ben 20 jaar oud. Ik heb in 1915 getekend voor het Australische leger, ik was toen 16. Ik ben naar Egypte en de Dardanellen gegaan. Daar en in Frankrijk heb ik aan heel wat gevechten deelgenomen. In april 1918 ben ik bij het Britse leger gegaan en ik ben in juni 1918 naar Frankrijk gekomen... Ik leerde er de verkeerde vrienden kennen, en zij hebben me overgehaald om mijn eenheid achter te laten. Ik ben zwaar aan het drinken en gokken geslagen. Ik had hoegenaamd geen intentie om de misdrijven te plegen waarvoor ik nu wordt berecht... Ik vraag de rechtbank dat ze rekening houdt met mijn leeftijd, en mij de kans geeft om nog een oprecht en eerlijk leven te leiden.” (10)

De rechtbank besliste dat hij die kans niet verdiende. Ik ben er zeker van dat Ernst Jünger zich wel in deze beslissing zou hebben gevonden. Maar mijn vader, die werd geconfronteerd met de executie van deze jongeman, weigerde om het commando op te nemen. Bill Fisk was zijn hele volwassen leven een erg conservatieve, rechtsdenkende man, een overtuigd pleitbezorger van de doodstraf, een koppig karakter met wie ik vaak en intensief in botsing ben gekomen. Maar hij weigerde om de Australische soldaat het leven te ontnemen, voor mij het beste wat hij ooit in zijn leven heeft gedaan. Helaas, Mellor werd door een andere Britse officier geëxecuteerd, om 14 minuten over vier in de ochtend van 27 mei 1919. Vandaag rust hij – onder de naam van kanonnier Frank Wills van de Royal Field Artillery – op het kerkhof Ste. Marie in Le Havre, grafnummer 64/VI/F/5.

Dus wat bracht mijn vader zover dat hij zijn medesoldaat niet wilde doden? De eerste nacht vrede, morgen 91 jaar geleden, werd hij ingekwartierd vlakbij Albert, in het piepkleine dorp Louvencourt. In 1956 heeft hij me de oude Franse boerderij laten zien waar

hij toen verbleef. Toen ik er lang na zijn dood terugkwam, viel het mij op dat er – tot op vandaag – zo goed als onder zijn slaapkamervenster een Brits oorlogskerkhof ligt. Een van de soldaten die daar begraven liggen, heette Roland Leighton, de jongeman wiens door leed getroffen verloofde Vera Brittain ‘Testament of Youth’ zou schrijven, die literaire ode aan het verlies van een mensenleven. Maar het was ook de laatste rustplaats van nog twee andere mannen, die voor Bill Fisk misschien een bijzondere betekenis hadden. Beide waren ’s morgens vroeg voor het vuurpeloton omgekomen.

Soldaat Harry Macdonald van de 12e West Yorks – vader van drie kinderen – werd hier op last van desertie op 4 november 1916 geëxecuteerd. Karabinier F. M. Barratt van het 78e King’s Royal Rifle Corps onderging op 10 juli 1917 hetzelfde lot, ook omdat hij was gedeserteerd. Wist 2nd Lieutenant Bill Fisk misschien wie zij waren? Hadden hun graven, zo dicht bij zijn slaapkamervenster, zijn geweten aangesproken toen hem werd gevraagd een executiepeloton aan te voeren en een Australische soldaat om het leven te brengen?

Maar wat dan met diegenen die in geen enkele oorlog willen doden – of dienst willen nemen? Desertie was een misdaad in het Britse leger. Gewetensbezwaarden werden niet neergeschoten, maar wel hard aangepakt. Mijn vader had er een woord voor: ‘conchies’, oftewel de huisbewaarders. Nadat hij van zijn oude schoolmakers uit Birkenhead al tientallen postkaarten had gekregen – ik heb ze nog allemaal, allen zijn ze omgekomen in de oorlog van ‘14-’18 – trok Bill naar Ierland, om dan in de Derde Slag van de Somme dienst te nemen. Hij had niets met mannen die niet voor hun land wilden vechten. Hij heeft me ooit het boek ‘The Four Feathers’ van A.E.W. Mason gegeven. Daarin verlaat het hoofdpersonage zijn regiment alvorens de campagne in Soedan van start gaat, waarop zijn vrienden hem drie witte veren geven, en zijn verloofde er nog een vierde geeft. Bill Fisk probeerde niet om me lafheid bij te brengen. Hij wilde gewoon niet dat zijn zoon een D. H. Lawrence zou worden, iemand die gedichten zat te schrijven terwijl zijn landgenoten door in de modder hun leven te laten hem die mogelijkheid gaven. “Zeg me eens jongen,” vroeg Bill me wel eens, “als de nazi’s je pa en je ma achternazaten, zou je dan niet voor hen vechten?”

Wyndham Lewis vroeg zich af of hij nu liefst wel of niet bij zijn makkers aan het front bleef. Hij voelde zich “niet zozeer geneigd om zichzelf voor het moederland op te offeren”, maar “alleen bezorgd door de idee dat ik mijn kameraden in de steek zou laten.” Hij herinnerde zich Lytton Strachey, toen die zich als gewetensbezwaarde voor de rechter moest komen verantwoorden, een man wiens woorden als voorbode voor mijn vader zijn argumenten dienen.

“‘Wat’, zo vroeg een van de rechters op strenge toon, ‘zou u doen, mijnheer Strachey, als u een Duitser aanstalten zag maken zich aan uw zuster te vergrijpen?’... Van het artistieke volkje kwam niemand over de brug. Daar zat nochtans het geld, en niet bij ons. Uiteindelijk wierpen anderen hun leven in de weegschaal, zodat zij zich geen zorgen hoefden te maken. Dan was er ook het gerucht over hoe een zekere artiest, beroemd en jong genoeg om te vechten, militant van aard ook, in het Cafe Royal tot een groep bewonderaars net terug van het front uitriep: ‘Wij zijn de beschaving waarvoor jullie vechten!’” (11)

Maar wie kan ontkennen – na de Grote Oorlog, misschien ook al tijdens dit enorme offer – dat de ‘krijgswet’ grotendeels onzin is, een uitvinding om massamoord als een massaal offer te verkopen. Hier is de vernietigende kritiek door Tolstoj op de invasie van Rusland door Napoleon op zijn plaats:

“...de oorlog brak los, er deed zich dus een gebeurtenis voor die tegen de rede en aard van de mens indruiste. Miljoenen mannen deden elkaar ontelbare misdaden aan, ontelbare keren bedrog, verraad, diefstal... opruiing en moord, die nog in geen eeuwen door alle rechtbanken ter wereld werden geregistreerd maar die de schuldigen toen niet als misdaden beschouwden.” (12)

Hoewel vertaald spreekt ook Tolstoj onze taal. Maar wat is er met onze taal aan de hand? Onze generatie – diegenen onder ons die het tijdperk van handschrift en schrijfmachines nog meemaakten – drukt zich nog hetzelfde uit als zij die vóór ons leefden. Die soldaten uit de Eerste Wereldoorlog spreken ons nog aan zoals ook wij soms spreken. Mochten wij op een reis door de tijd het leper van 1915 of 1917 nog eens bezoeken, zou het ons geen moeite kosten met hen een praatje te maken, en elk woord te verstaan van wat zij ons vertellen. Instinctief begrijpen wij wat Blunden bedoelt met ‘huizen in een witte schijn’, waar de metafoor van Apollinaire ‘mimosa in bloei’ naar verwijst, waar Asquiths ‘populieren in een rij’ voor staan.

Maar ik ben bang dat we onze wonderbaarlijke computers onze taal in hun greep laten houden. Ironisch genoeg maak ik me zorgen dat de woorden van hen die ons vanuit de eerste geïndustrialiseerde oorlog toeroepen zullen vervagen door datgene wat wij ons door industriële technologie eigen hebben gemaakt: e-mail, sms, blog, ‘twitter’. Ik werk daar helemaal niet mee. Maar het

valt me wel op dat, wanneer ik afgedrukte e-mails toegestuurd krijg, ook wanneer men er de gedichten of passages prozatekst in aanhaalt, vrijwel altijd vol grammatica- en spellingsfouten en bol van afkortingen staan. Er wordt niet meer gecorrigeerd. Owen en Sassoon brachten voortdurend correcties aan in hun werk. Alle fatsoenlijke schrijvers zouden dit ook moeten doen. Maar in plaats van precisie en discipline zijn snelheid en beknoptheid nu waar het allemaal om draait. In een wereld waar zelfs onze steden voor het weglatingsteken in hun naam moeten vrezen, hoe kunnen wij daar ons contact met het verleden behouden? Natuurlijk is niet enkel het Engels zijn pure karakter aan het verliezen. In de Parijse banlieues, waar veel alloctonen wonen, is een 'argot' ontstaan dat woorden omdraait, omgekeerd spelt, in een bijna bewuste afwijzing van de Franse cultuur. Maar dit is een code, even eenvoudig te ontcijferen als artilleriecoördinaten aan het westelijke front of het bevel aan een piloot in de Slag om Engeland van 1940, koers te zetten naar een vijandig toestel op 'Angels Five' (vijfduizend voet). En ja, ik begrijp hoe de verkeerde transcriptie door Britse soldaten van leper als 'Wipers' of Charleroi als 'Charley Roy' binnen dit hele sms-gebeuren kan passen. Maar dit had vast meer te maken met een vreemd gevoel van liefde dan met een foute omzetting. Het gaat hem over ons totale, bijna opzettelijk veroorzaakte gebrek aan taalbeheersing, waarbij we onze gsm's en blackberries toelaten onze taal in te dijken. We hebben op school allemaal examens afgelegd waar we moesten antwoorden 'in maximaal 400 woorden'. Maar wanneer men ons oplegt hoeveel tekens – of letters – we in een twitter-bericht mogen gebruiken, verliezen wij onze vrijheid van meningsuiting. Ik krijg bijvoorbeeld steeds meer print-outs van berichten waaruit de meeste werkwoorden zijn verwijderd. En ik moet denken aan die keer toen ik dertig jaar geleden in Dublin met John Dillon heb geluncht. Hij zetelde in het Ierse parlement voor de pro-Britse oppositie, en was tijdens de Tweede Wereldoorlog een tegenstander van het neutraliteitsbeleid dat door Ierland werd gevoerd. Lang voor de oorlog had hij echter zijn steun verleend aan het Ierse equivalent van de nazi-bruinhemden, onder leiding van de voormalige politieagent Eoin O'Duffy. Dillon vertelde me over het moment waarop hij inzag dat O'Duffy een gevaarlijk man was.

"...op een dag in West Cork stond ik achter hem op een balkon terwijl hij een groep van enkele duizenden jonge blauwhemden toesprak. Hij praatte heel snel. Het werd me duidelijk dat zij ongeveer als bezeten aan zijn lippen hingen, en ik besefte plots dat hij geen werkwoorden gebruikte. Wat hij zei, betekende eigenlijk niets... Ik moest aan Hitler denken." (13)

Ik vermoed dat de Duitse WO1-veteraan Jünger in deze werkwoordsloze wereld wel zijn weg zou hebben gevonden, omdat deze ons niet enkel afsnijdt van de werkelijkheid, maar ook van ons gedeeld verleden. Hoe gaan we in de toekomst de glorieuze, ontzettende beschrijving van Ieper begrijpen die Blunden na de Grote Oorlog op papier zette?

“Boven de doodse, met graven bedekte stad gingen vliegtuigen in de koude winterzon het gevecht aan. Wachtposten lieten van onder verwoeste zuilengangen hun fluitjes schallen; de koperen hulzen, surrogaat voor waarschuwingsgongs bij gasaanvallen, lagen ernaast betekenisvol te glanzen; en plotseling werd de stad onder mortiervuur bedolven.” (14)

No-man's land, 1918. Second Lieutenant Fisk, die ondanks verbod vanuit het leger een camera naar de Grote Oorlog meenam, heeft deze foto razendsnel genomen. Daarvoor stak hij zijn camera uit boven de parapet van zijn loopgraaf, maar dit maar heel even, zodat sluipschutters geen tijd hadden om op zijn handen te richten.

Zulke woorden zullen het moeilijk krijgen in een wereld waar bibliotheken met boeken leeglopen, in de richting van wat Britse onderwijsautoriteiten ‘language tools’ noemen, waar een scherm in de plaats komt van een bladzijde, ‘surfen’ in de plaats van nauwkeurig lezen. Zullen wij Blunden en Graves naar een volgende generatie toe moeten vertalen in een nieuwe, gecomputeriseerde taal, net zoals wij vandaag het Middelenegels van Chaucer zonder vertaling doorgaans niet meer kunnen lezen. Gaan de woorden van de soldaten uit de Grote Oorlog hetzelfde klinken als wat Beowulf, een oorlogsepos dat we enkel nog met vertaling kunnen volgen, ons in het Oud-Engels vertelt? Die dode bataljons gaan moeten vechten als ze nog gehoord willen worden. Gaan wij hen de kans geven? Kunnen ze zo onvergankelijk blijven als wij zouden willen, of vergaan hun woorden mee met het papier waarop ze ooit werden geschreven?

Jaren geleden stootte ik in Belfast op een droef aandenken aan de Somme, het werk van een Noord-Ierse, protestantse spoorwegbeambte die in de Ulster Division heeft gevochten. Van de periode dat hij in de loopgraven zat, heeft hij een aantal krantenknipsels in zijn oude spoorwegboekje bewaard, vaderlandslievende poëzie, foto's van geweren en legers en politieke cartoons met een meedogenloze Kaiser die het maagdelijk onschuldige België bedreigt. Zij oude boek valt nu uit elkaar, met een kaft die door het vocht in die loopgraven al lang is afgebladerd, en bladzijden papier zo broos als oude botten. Maar één van de artikels die deze oude soldaat heeft uitgeknipt, springt in het oog. Het vertelt over de executie van een verpleegster, Edit Cavell. Op 12 oktober 1915 stond ze in Brussel voor een Duits vuurpeloton, nadat ze 200 geallieerde soldaten had helpen ontsnappen uit het bezette België. Het verslag – de anonieme soldaat uit Belfast vertelt niet in welke krant het is verschenen – valt op omdat het de gebeurtenissen zo emotioneel beschrijft, en neemt de laatste woorden van de verpleegster op, zoals Rev. H. S. T. Gahan, de Britse aalmoezenier in Brussel ze toen optekende. We kennen allemaal de vier woorden die op haar gedenkteken, in de buurt van Trafalgar Square in Londen, gebeiteld staan: “Patriottisme is niet genoeg.” Maar dit is maar een kort citaat. Dit is, uit wat we op basis van het boek uit de loopgraven van deze oude soldaat kunnen opmaken, wat ze toen echt heeft gezegd:

“Ik ben niet bang om te vergaan. Ik heb de dood zo vaak gezien dat ik er niets aardigs of beangstigends aan vind. Ik dank de Heer voor deze tien weken rust. In het leven verloopt alles zo gehaast en moeilijk. Deze rustperiode heeft me erg goed gedaan. Ze zijn hier allemaal heel vriendelijk voor mij geweest. Maar nu, in het aanschijn van God en de eeuwigheid, besef wel ik dat patriottisme niet genoeg is. Ik moet geen haat of bitterheid jegens iemand koesteren.”

Dames en heren, dank u.

- (1) Frederic Manning, "Her Privates We" (Peter Davies, Londen, 1964), blz. 154
- (2) Edmund Blunden, "Undertones of War" (Four Square, Londen, 1962), blz. 132-3
- (3) Margot Asquith, "Autobiography", (Penguin Books, Londen 1937), Volume 2, blz. 162
- (4) Guillaume Apollinaire, "Si je mourrais là-bas", geschreven op 30 januari 1915
- (5) Robert Fisk, "The Great War for Civilisation" (HarperCollins, Londen, 2005) blz. 292
- (6) Wyndham Lewis, "Blasting and Bombadiering: An Autobiography, 1914-1926"
(Calder and Boyars, Londen, 1967), blz. 1-2
- (7) Lewis, op. cit., blz. 207
- (8) Ernst Jünger, "Oorlogsroes", (Chatto & Windus, 1929)
- (9) John Toland, "Adolf Hitler", (Doubleday, 1976), blz. 82, citaat van Jünger, "Der Kampf als inneres Erlebnis),
(Berlijn, 1933), blz. 76-7
- (10) National Archives (Kew) WO71/682
- (11) Lewis op. cit. blz. 184-5
- (12) Leo Tolstoj, "War and Peace", vert. Louis en Aylmer Maude, (Oxford University Press), 1954
- (13) Robert Fisk, "In Time of War: Ireland, Ulster and the Price of Neutrality 1939-45" (Gill & Macmillan, Dublin, 1985)
blz. 427
- (14) Blunden, op.cit. blz. 142

Liederen van Ivor Gurney door April Fredrick en Amy de Sybel

Ivor Gurney

Componist, dichter en soldaat Ivor B. Gurney (1890-1937) diende aan het Westelijke front van mei 1916 tot september 1917, in Laventie, de Somme, voor St. Quentin, bij Arras, waar hij een eerste keer gewond raakte, en tenslotte bij Ieper. Hij had vrijwillig dienst genomen in het algemene enthousiasme van het eerste oorlogsjaar, maar vooral ook omdat hij meende dat het buitenleven en de legerdiscipline hem goed zouden doen. Ivor Gurney leed immers aan aangeboren manische depressie, die hem zeer actief en productief maakte in periodes van manisch optimisme, en lethargisch en somber in de fase van de depressie. Ook aan het front wisselden deze periodes af, al hielden het sociale contact met zijn maats in het 2nd/5th Bn Gloucestershire Regiment en een niet aflatende stroom van brieven en poëzie voor vrienden thuis in Engeland, de grootste somberheid af. De medische wetenschap stond onwetend en machteloos tegen zijn ziekte en Gurney probeerde zijn 'neurasthenische conditie' moedig en alleen het hoofd te bieden.

Ivor Gurney had voor de oorlog een opleiding gehad aan het Royal College of Music bij o.a. Charles Villiers Stanford en was reeds een bevestigd liedcomponist voor hij naar het front vertrok. In de loopgraven schreef hij enkele liederen, waarvan we hier *Severn Meadows* en *In Flanders* horen. Maar in de oorlog ontdekte hij vooral zijn tweede talent, de dichtkunst. Hij schreef tientallen oorlogsgedichten, die dank zij de goede zorgen van zijn favoriete correspondenten Marion Scott, een vriendin van het RCM, de weg vonden naar twee bundels: *Severn and Somme* (1917) en *War's Embers* (1919). De actieve dienst van Ivor Gurney eindigde in de Ieper Salient waar hij halfweg augustus 1917 aankwam. Hij was inmiddels toegetreden tot de mitrailleursectie van zijn divisie en nam deel aan gevechten in de vallei van de Steenbeek en op Hill 35 (Sint-Juliaan). Op 12 september 1917 werd hij geëvacueerd met de gevolgen van een mosterdgascontaminatie. De vergiftiging was relatief licht maar leverde hem wel een 'Blighty' op, een ticket naar huis. Of toch tenminste naar het militaire hospitaal van Edinburgh (Bangour), waar hij korte tijd later verliefd werd op de V.A.D.-

nurse die hem verzorgde. Nadat de relatie was afgesprongen verzonk Gurney in een nieuwe zware depressie die hem uiteindelijk nog voor het einde van de oorlog uit actieve dienst ontsloeg, met als diagnose “deferred shell-shock” (uitgesteld oorlogstrauma).

Ivor Gurney herstelde en vanaf het einde van 1918 tot begin 1922 beleefde hij de meest creatieve periode uit zijn leven. Niet alleen componeerde hij een paar honderd liederen, hij bleef ook gedichten schrijven, waarbij zowel de oorlogservaring als het landschap van zijn geliefde geboortestreek Gloucestershire het voorwerp vormden. Hij studeerde opnieuw kort aan het RCM, nu bij Ralph Vaughan-Williams, net als Gurney veteraan van de Grote Oorlog.

Aan de periode van grote creativiteit en relatieve levensvreugde kwam in 1922 een einde. In september liet zijn familie hem opnemen, en nog voor het einde van het jaar werd hij geïnterneerd in het City of London Mental Hospital in Dartford, waar hij bleef tot aan zijn dood op tweede kerstdag 1937.

Met vlagen van steeds kortere euforie en langere en diepere depressie bleef Gurney daar doorwerken. Het geniale dubbeltalent van Gurney ontwikkelde ook in het absolute isolement verder. Hij bouwde aan een nieuwe modernistische esthetica die door de buitenwereld doorgaans werd afgedaan als het werk van een gek. Zijn uitgever wilde hem geen nieuwe kansen geven, al redigeerde en selecteerde Gurney nog verschillende dichtbundels voor publicatie. De componist Gurney was volgens de weinigen die hem na 1922 nog bezochten, helemaal zijn kracht verloren door zijn ziekte.

In de voorbije twintig jaren is de ster van Ivor Gurney als oorlogsdichter gestaag gestegen. In recente anthologieën krijgt hij nu een plaats onder de belangrijkste war poets. Inmiddels rijpt ook de gedachte dat zijn gedichten ‘uit het asiel’ tot de interessantste behoren die hij naliet. Als liedcomponist wordt hij heel langzaam een vaste waarde in het repertoire van Engelse zangers. Maar de weg die de appreciatie van zijn laatste evolutie als musicus nog moet afleggen is zeker nog bijzonder lang.

De jonge sopraan April Fredrick treedt daarbij op als eerste grote pleitbezorger van de nieuwe esthetica die zij in de late liederen heeft ontdekt. Zoals het associatieve en refererende schrijven steeds belangrijker werd in zijn poëzie, zo is het associatieve tussen tekst en muziek, inclusief verschuivingen in harmonische en ritmische structuren in functie van de muzikale expressie van de

tekst, essentieel voor deze laatste evolutie. In een doctoraal proefschrift aan de Royal Academy of Music in Londen, probeert April Fredrick de late liederen van Ivor Gurney eindelijk een plaats te geven in de muziekgeschiedenis.

Het recital dat April Fredrick t.g.v. deze *elfnovemberlezing* brengt is dan ook verrassend en vernieuwend, zelfs voor wie het werk van Ivor Gurney kent. *On Eastnor Knoll* en *Everyone Sang* beleven hier een wereldpremière, terwijl *For the Lands, To the memory of Max Reger: With Homage, The Treasure* en *Adlestrop* voor het eerst openbaar te horen zijn op het Europese vasteland. Geen enkele van deze manuscripten werd al uitgegeven.

Nog in het kader van dit bijzondere concert koos April vooral liederen op teksten van dichters uit de Grote Oorlog. Zowel Rupert Brooke (voor Skyros, 1915), Edward Thomas (Arras, 1917) als Francis Ledwidge (Ieper, 1917) stierven in actieve dienst. Maar ook veel werk van John Masefield en van Walt Whitman, de dichter de Amerikaanse burgeroorlog, verwijzen naar de oorlog. Jeugd-vriend F.W. Harvey diende net als Ivor Gurney in het Gloucestershire Regiment. Hij schreef *In Flanders* aan het front bij Ploegsteert in juni 1915, en raakte kort nadat Ivor hem aan het front had vervoegd, gewond in Niemandland en werd zo krijgsgevangen genomen.

Het recital is opgebouwd uit vier korte sets:

- I *Severn Meadows* (tekst: Ivor Gurney, maart 1917; muziek: IG, maart 1917)
In Flanders (F.W. Harvey, juni 1915; IG, januari 1917)
Everyone Sang (Siegfried Sassoon, april 1919; IG, ca. 1920-21)
The Treasure (Rupert Brooke, augustus 1914; IG, september 1922)

- II *Desire in Spring* (Francis Ledwidge, 1914; IG, december 1918)
Thou Didst Delight My Eyes (Robert Bridges, 1896; IG, april 1921)
The Folly of Being Comforted (W.B. Yeats, 1904; IG, oktober-december 1917)

- III *Snow* (Edward Thomas, 1917; IG, januari 1921)
Adlestrop (Edward Thomas, augustus 1914; IG, ca. 1921)
Lights Out (Edward Thomas, 1917; IG, maart 1919)

- IV *To the Memory of Max Reger: With Homage* (Ivor Gurney, 1925; IG, juni 1925)
On Eastnor Knoll (John Masefield, 1912; IG, januari 1925)
For the Lands (Walt Whitman, 1891; IG, oktober 1925)

Op de website van het In Flanders Fields Museum (www.inflandersfields.be) kan je de toelichtingen van April Fredrick bij dit programma terugvinden.

April Fredrick (sopraan)

April Fredrick begon haar muziekopleiding als violiste, maar behaalde uiteindelijk een bachelordiploma Music in Vocal Performance aan het Northwestern College in Minnesota, waar ze zang studeerde bij Catherine McCord-Larsen. Haar liefde voor literatuur zette haar ertoe aan om daarnaast ook Engels aan Northwestern te studeren, een passie die duidelijk in haar zangwerk doorklinkt. Ze sleepte een studiebeurs voor onderzoek in het buitenland in de wacht en behaalde een Master of Music Zang aan de Royal Academy of Music, waar ze momenteel een doctoraat voorbereidt en zanglessen volgt bij Jane Highfield en coach Dominic Wheeler.

Tijdens haar studies aan de Academy zong ze regelmatig met het RAM Lyric Song Salon, werkte ze samen met componisten verbonden aan de academie en zong ze met het departement RAM Historical Performance onder leiding van dirigent Laurence Cummings. April luistert als veelgevraagde soliste menig zangrecital en oratoriumvoorstelling op in het Verenigd Koninkrijk.

Onlangs nog vertolkte ze de rol van Fido in Benjamin Britten's *Paul Bunyan* en zong ze in *Barbers Knoxville: Summer of 1915* met het Kensington Chamber Orchestra. Ze haalde de halve finale bij de prestigieuze Kathleen Ferrier Awards die telkens in april worden uitgereikt en werd halvefinaliste in de Wigmore Hall International Song Competition. Ze legt momenteel de laatste hand aan een doctoraalscriptie waarin ze onderzoekt hoe vertolkers aansluiting kunnen vinden bij het latere werk van Ivor Gurney.

Amy de Sybel (piano)

Amy de Sybel liep school aan de City of London School for Girls, waar ze een volledige studiebeurs voor muziek van de Corporation of London kreeg, aan de Junior Academy of Music, het Muziekconservatorium in Krakau, waar ze – cum laude – een postgraduaatsdiploma behaalde, en aan de universiteit van Oxford, waar ze een beurs kreeg voor instrumentale muziek, een Joan Conway Award voor vertolking in de wacht sleepte, plus een Starred First voor haar eindrecital en een masterdiploma. Amy studeert momenteel aan de Royal College of Music, waar ze een Pro Musica Award won en een Marylebone Educational Trust Scholarship binnenhaalde. Amy krijgt les van Gordon Fergus-Thompson, Simon Lepper en Roger Vignoles. Ze gaf voorstellingen in alle vooraanstaande Londense concertzalen, de Guild Hall, St Paul's, Covent Garden, The Purcell Room, de Royal Festival Hall en Wigmore Hall.

Kathleen Vinck

Kathleen Vinck (°1976) maakt installaties en scenografieën die een gezamenlijke fascinatie voor ‘verloren architectuur’ en sporen in het landschap tonen.

Het zijn elementen waarvan de aantrekkelijkheid niet ligt in het huidige gebruik, maar die nog steeds deel uitmaken van het huidige landschap. De video – die wordt geprojecteerd tijdens de lezing en waarvan een still is afgedrukt op de cover van dit boekje – is een onderdeel van een reeks aan te leggen taferelen en te regisseren landschappen. Net als de bunkers in haar werk verwijst hij naar een vorm van “oerarchitectuur” die dicht bij het leven en de dood staat. Het beeld verwijst sterk naar de realiteit, maar werd onderworpen aan corrigerende handelingen.

De toeschouwer is getuige van het voorbijgaan en van wat al voorbij is. Het enige wat overblijft zijn sporen. Misschien moet de toeschouwer voor deze beelden een achtergrond of verleden trachten te construeren of moet hij net ontdekken dat deze niet te construeren vallen.

Het **Vlaams Vredesinstituut** is een onafhankelijke instelling bij het Vlaams Parlement. Het Vredesinstituut voert wetenschappelijk onderzoek uit en documenteert relevante informatiebronnen. Op basis van zijn onderzoek informeert en adviseert het instituut het parlement en het brede publiek inzake vredesvraagstukken. (www.vlaamsvredesinstituut.eu)

Het **In Flanders Fields Museum** is een interactief oorlogsmuseum gevestigd in de Lakenhallen in Ieper. De permanente tentoonstelling belicht de aanloop tot de Eerste Wereldoorlog, de verwoesting van de oorlogsjaren en de naoorlogse periode. In het museum staan vooral de verhalen van de tijdgenoten, die de oorlog te velde meemaakten, centraal. (www.inflandersfields.be)

Ieper is een stad in de Westhoek, in het zuid-westen van de provincie West-Vlaanderen. Sinds het bezoek van paus Johannes Paulus II heeft Ieper het epitheton 'Vredesstad'. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de cruciale rol die Ieper en omgeving speelden als slagveld tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ieper zet zijn oorlogsgeschiedenis vandaag als vredesstad om in een diepgeworteld vredesengagement. (www.ieper.be)